Boshlang‘ich ta’lim tizimida motivatsiyaning o‘quvchilar faolligiga ta’sirining psixologik tahlili

Abduraxmonova Jasmina

Innovatsion texnologiyalar universiteti
Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 1- kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’lim tizimida motivatsiyaning o‘quvchilar faolligiga ta’siri psixologik jihatdan tahlil qilingan. Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning o‘quv faoliyatiga bo‘lgan qiziqishi, ichki va tashqi motivatsiya omillari hamda ularning bilish jarayonlariga ta’siri yoritilgan. Shuningdek, motivatsiyani shakllantirishda o‘qituvchi, ota-ona va psixologning hamkorligi, rag‘batlantirish usullari va ijobiy psixologik muhitning ahamiyati ko‘rsatib o‘tilgan. Maqolada o‘quvchilarning faolligini oshirishga xizmat qiluvchi pedagogik va psixologik yondashuvlar ham tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Motivatsiya, o‘quvchi faolligi, boshlang‘ich ta’lim, ichki motivatsiya, tashqi motivatsiya, psixologik tahlil, o‘quv faoliyati, qiziqish, rag‘batlantirish, bilish jarayonlari, emotsional holat, o‘qituvchi roli, ota-ona hamkorligi, psixologik muhit, ta’lim samaradorligi, individual yondashuv

Boshlang‘ich ta’lim tizimida motivatsiya o‘quvchilarning o‘quv faoliyatiga kirishishi, uni davom ettirishi va yuqori natijalarga erishishida asosiy psixologik omil hisoblanadi. Motivatsiya bolani o‘qishga undaydigan ichki yoki tashqi turtki bo‘lib, u o‘quv jarayonining faolligini belgilab beradi. Kichik maktab yoshidagi bolalarda motivatsiya hali barqaror shakllanmagan bo‘ladi. Ularning o‘qishga bo‘lgan qiziqishi ko‘proq tashqi omillar — o‘qituvchining maqtovi, ota-onaning rag‘batlantirishi yoki baholar orqali shakllanadi. Shu bilan birga, asta-sekin ichki motivatsiya ham rivojlanib boradi, ya’ni bola bilim olishning o‘zi uchun qiziqarli va muhim ekanligini anglay boshlaydi. Psixologik jihatdan motivatsiya shaxsning ehtiyojlari, qiziqishlari va maqsadlari bilan bog‘liq jarayondir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisida bu ehtiyojlar asosan o‘yin, qiziqarli faoliyat va ijtimoiy tan olinishi bilan bog‘liq bo‘ladi. Shu sababli ta’lim jarayonini qiziqarli va emotsional jihatdan boy qilish motivatsiyani kuchaytiradi. Motivatsiya o‘quvchilarning faolligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Agar bola o‘qishga qiziqsa, u darsda faol ishtirok etadi, savollarga javob beradi va topshiriqlarni bajarishga intiladi. Aksincha, motivatsiya past bo‘lsa, diqqatning chalg‘ishi, sustlik va o‘qishga befarqlik kuzatiladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining faolligi motivatsiyaning ikki asosiy turi — ichki va tashqi motivatsiyaga bevosita bog‘liq. Ushbu motivatsiya turlari o‘quv faoliyatining sifatini va davomiyligini belgilaydi. Tashqi motivatsiya bolani o‘qishga undovchi tashqi omillar bilan bog‘liq bo‘lib, unga baho, maqtov, mukofot yoki ota-onaning talab va nazorati kiradi. Kichik maktab yoshida tashqi motivatsiya yetakchi o‘rin tutadi, chunki bola hali o‘z bilim olishining ichki ahamiyatini to‘liq anglab yetmagan bo‘ladi. Masalan, yaxshi baho olish yoki o‘qituvchidan maqtov eshitish bolada faollikni oshiradi. Ichki motivatsiya esa bolaning o‘qishga bo‘lgan qiziqishi, bilim olishga intilishi va o‘zini rivojlantirish istagi bilan bog‘liqdir. Bu turdagi motivatsiya barqaror va uzoq muddatli bo‘lib, o‘quvchining mustaqil faoliyatini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ichki motivatsiyaga ega bola darsni majburiyat sifatida emas, balki qiziqarli jarayon sifatida qabul qiladi. Psixologik tahlillarga ko‘ra, ichki motivatsiya rivojlangan o‘quvchilar darsda faolroq ishtirok etadi, mustaqil fikrlaydi va murakkab topshiriqlarni bajarishga intiladi. Tashqi motivatsiya esa qisqa muddatli ta’sir ko‘rsatishi mumkin, lekin u ichki motivatsiya bilan uyg‘unlashganda eng samarali natija beradi. Shu sababli boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘qituvchi har ikkala motivatsiya turini to‘g‘ri uyg‘unlashtirishi, bolada asta-sekin ichki motivatsiyani shakllantirishga e’tibor qaratishi zarur. Bu esa o‘quvchilarning faolligini barqaror oshirishga xizmat

qiladi. Boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘quvchilarning motivatsiyasini shakllantirishda o‘qituvchi va psixologning o‘rni juda muhim hisoblanadi. Chunki bola maktabga kirgan dastlabki yillarda aynan kattalarning munosabati uning o‘qishga bo‘lgan munosabatini belgilab beradi. O‘qituvchi dars jarayonida bolalarda qiziqish uyg‘ota olishi kerak. Qiziqarli tushuntirish usullari, o‘yin elementlari, ko‘rgazmali vositalar va rag‘batlantirish motivatsiyani oshiradi. O‘qituvchining iliq muomalasi va qo‘llab-quvvatlashi o‘quvchida o‘ziga ishonchni kuchaytiradi va uni faol ishtirok etishga undaydi. Shuningdek, psixolog o‘quvchilarning individual psixologik xususiyatlarini o‘rganadi va motivatsiya darajasini aniqlaydi. Ba’zi bolalarda o‘qishga qiziqish past bo‘lishi mumkin, bu esa qo‘rquv, o‘ziga ishonchsizlik yoki emotsional muammolar bilan bog‘liq bo‘ladi. Psixolog bunday holatlarda korreksion ishlar olib boradi va bolaning ichki imkoniyatlarini ochishga yordam beradi. O‘qituvchi va psixolog hamkorligi motivatsiyani shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Ular birgalikda bolalarning faolligini oshirish, qiziqishini rivojlantirish va ijobiy psixologik muhit yaratish ustida ishlaydi. Bu esa o‘quvchilarning darsga bo‘lgan munosabatini yaxshilaydi. Boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning faolligini oshirish uchun motivatsiyani kuchaytirishga qaratilgan pedagogik usullar muhim ahamiyatga ega. Chunki bola qiziqish bilan o‘qisa, u dars jarayonida faol ishtirok etadi va bilimlarni tez o‘zlashtiradi. Eng samarali usullardan biri — rag‘batlantirish usulidir. O‘qituvchining maqtovi, kichik mukofotlar, ijobiy baholash va qo‘llab-quvvatlash bolada o‘ziga ishonchni oshiradi. Bu esa uning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi va faolligini oshiradi. Interaktiv metodlar ham motivatsiyani oshirishda muhim rol o‘ynaydi. “Aqliy hujum”, “guruhda ishlash”, “savol-javob”, “o‘yin texnologiyalari” kabi usullar bolani faol fikrlashga undaydi. Bunday metodlar orqali o‘quvchi darsda passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchiga aylanadi. Shuningdek, ko‘rgazmali va amaliy metodlar ham samarali hisoblanadi. Rasmlar, tajribalar, videolar va real hayotiy misollar bolalarda qiziqish uyg‘otadi va bilimni mustahkam eslab qolishga yordam beradi. Amaliy topshiriqlar esa o‘quvchini mustaqil fikrlashga undaydi. Bundan tashqari, dars jarayonida o‘yin elementlaridan foydalanish ham motivatsiyani oshiradi. O‘yinlar bolalarda raqobat, qiziqish va faol ishtirokni kuchaytiradi. Shu orqali o‘quvchilar o‘qishni majburiyat emas, balki qiziqarli jarayon sifatida qabul qiladi. Boshlang‘ich ta’lim tizimida o‘quvchilarning faolligini oshirishda psixologik muhit juda muhim rol o‘ynaydi. Sog‘lom va ijobiy psixologik muhit bo‘lgan sinfda bolalar o‘zlarini erkin his qiladi, fikr bildirishdan qo‘rqmaydi va dars jarayonida faol ishtirok etadi. Ijobiy psixologik muhit asosan o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasidagi ishonchga asoslanadi. O‘qituvchi bolalarga hurmat bilan yondashsa, ularning fikrini tinglasa va xatolarini qo‘llab-quvvatlovchi tarzda to‘g‘rilasa, o‘quvchilarda motivatsiya kuchayadi. Aksincha, qo‘pol muomala va doimiy tanqid motivatsiyani pasaytiradi. Shuningdek, sinf jamoasidagi o‘zaro munosabatlar ham muhim ahamiyatga ega. O‘quvchilar bir-birini qo‘llab-quvvatlasa, hamkorlikda ishlasa va raqobat sog‘lom shaklda bo‘lsa, ularning faolligi ortadi. Bu esa ichki motivatsiyaning rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Psixologik jihatdan qaralganda, motivatsiya va faollik o‘zaro bog‘liq jarayonlardir. Motivatsiya yuqori bo‘lsa, o‘quvchi faol bo‘ladi, faoliyat jarayonida muvaffaqiyatga erishsa esa motivatsiyasi yanada kuchayadi. Shu tariqa ijobiy sikl hosil bo‘ladi. Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’lim tizimida o‘quvchilarning faolligini oshirishda motivatsiya asosiy psixologik omil hisoblanadi. Uni shakllantirishda o‘qituvchi, psixolog va ota-onaning hamkorligi, pedagogik usullar hamda ijobiy psixologik muhit muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. G‘oziev E.G‘. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019. 250-b
2. Nishonova Z.T. Yosh va pedagogik psixologiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. 152-b
3. Davletshin M.G. Psixologiya asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
4. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Harvard University Press, 1978.
5. Piaget J. The Psychology of Intelligence. – Routledge, 1950.
6. Deci E.L., Ryan R.M. Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior. – Springer, 1985.120-b